

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

С. О. Харитонов

**КРИМІНАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Монографія

Харків
«Право»
2018

УДК 344.13
Х20

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 27 червня 2018 р.)*

Рецензенти:

Ю. В. Баулін, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. Б. Харченко, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ;

О. М. Храпцов, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Харитонов С. О.

Х20 Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія / С. О. Харитонов. – Харків : Право, 2018. – 328 с.

ISBN 978-966-937-488-2

Монографія присвячена дослідженню проблем кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби за кримінальним законодавством України. Розглянуті теоретичні й методологічні засади кримінальної відповідальності за військові злочини, проведений історико-порівняльний дискурс та визначена соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за ці злочини. Здійснене теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення питань понять «військовий злочин» та «склад військового злочину». Визначена система військових злочинів та її місце в системі Кримінального кодексу України. Розглянуті спірні питання кваліфікації військових злочинів та особливості застосування покарання.

Для науковців, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, студентів, курсантів юридичних вищих навчальних закладів, вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, юристів-практиків, військовослужбовців, народних депутатів України, працівників державного апарату, а також усіх, хто цікавиться проблемами кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України.

УДК 344.13

ISBN 978-966-937-488-2

© Харитонов С. О., 2018
© Видавництво «Право», 2018

Вступ

У Конституції України проголошується: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» (ст. 65)¹. Забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки України завжди є актуальною проблемою держави. За сучасних умов, коли Україна знаходиться, по суті, у стані озброєного конфлікту, це відчутно впливає на стан злочинності в різноманітних сферах життєдіяльності й державності, в тому числі й у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства.

Посилаючись на статистичні дані Генеральної прокуратури України², зауважимо, що останнім часом, починаючи з 2014 року, спостерігаються негативні тенденції проявів злочинності, пов'язані з різноманітними посяганнями на встановлений порядок несення військової служби, що, безперечно, впливає на забезпечення національної безпеки України, її здатність адекватно реагувати на будь-які види ворожої поведінки з боку інших держав. Злочини проти порядку несення військової служби мають певну питому вагу в масштабах всієї злочинності в Україні. Невтішними, на жаль, є також прогнози і щодо військової злочинності.

Зрозуміло: якщо не вживати заходів, здатних суттєво вплинути на військову злочинність, і не стабілізувати ситуацію, все це буде ускладнено неосязністю за обсягами та непередбачуваністю за наслідками, що в підсумку становитиме серйозну загрозу національній безпеці України.

Незважаючи на відносно стабільну практику застосування кримінально-правових норм, передбачених розд. XIX КК України (Злочини проти

¹ Конституція України : станом на 22 січ. 2018 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2018. С. 24.

² Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 02.09.2018).

встановленого порядку несення військової служби (військові злочини))¹, мають місце чимало спірних питань, які потребують нагального вирішення.

Практика кваліфікації військових злочинів на сьогодні ще далека від досконалості, що свідчить про значні проблеми правозастосування й неоднаковість кримінально-правових і процесуальних рішень. Варто згадати й про відсутність постанов Пленуму Верховного Суду України про практику застосування норм, що регулюють відповідальність за військові злочини.

Значні труднощі у кваліфікації вказаних складів злочинів виникають у зв'язку з бланкетністю їх диспозицій. Нормативно-правові акти, до яких відсилає кримінальне законодавство, страждають невизначеністю, а в деяких випадках навіть конкурують між собою, що в подальшому впливає на кваліфікацію суспільно небезпечної поведінки військовослужбовців.

Однією із суттєвих проблем негативної тенденції зростання кількості військових злочинів є слабкі наукові засади в боротьбі з ними. У зв'язку із цим існує гостра потреба в теоретичному опрацюванні питань визначення об'єкта й суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, специфіки їх об'єктивної й суб'єктивної сторін, систематизації, встановленні місця інституту військових злочинів у системі кримінального законодавства України, з'ясуванні їх юридичних ознак і правової природи, особливостей кваліфікації і призначення покарання.

У кримінально-правовій науці на проблему військових злочинів науковці почали звертати увагу наприкінці XIX та на початку XX ст. Серед них заслуговують на увагу праці Д. Д. Бессонова², А. К. Вульфєрта³, Д. Дангельмайєра⁴, С. О. Друцького⁵, В. Д. Кузьміна-Караваєва⁶, О. О. Мушнікова⁷,

¹ Кримінальний кодекс України : зі змін. та допов. станом на 25 січ. 2018 р. Харків : Право, 2018. С. 233–246.

² Бессонов Д. Д. Особенная часть военно-уголовного права : конспект лекций, чит. в Александр. воен.-юрид. акад. в 1910 г. Отд. 1. Санкт-Петербург : Изд. штабс-кап. Гнилосаров и поручик Любимов, 1911. 389 с.

³ Вульфєрт А. К. Лекции по Особенной части русского уголовного права : чит. в Воен.-юрид. акад. в 1895 г. Санкт-Петербург : Изд. Гвардии поручик Салатко-Петрише и поручик Васильянов, 1896. Вып. 1. 394 с.

⁴ Дангельмайєр Д. История военно-уголовного права. Варшава : Тип. Округ. штаба, 1892. 104 с.

⁵ Друцкой С. А. Причины невменения в военно-уголовном праве. Варшава : Тип. Округ. штаба, 1902. 342 с.

⁶ Кузьмин-Караваєв В. Д. Военно-уголовное право. Санкт-Петербург : Тип С.-Петербур. тюрьмы, 1895. Вып. 1 : Введение. Часть Общая : Учение о военно-уголовном законе; Учение о воинском преступном деянии. 306 с.

⁷ Мушников А. А. Руководство военно-уголовных законов в связи с законами общеуголовными. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1884. Ч. 1 : Законы материальные. 182 с.

Я. А. Неелова¹, В. Д. Спасовича², Н. І. Фалєєва³, О. П. Чебишева-Дмитрієва⁴, І. А. Шендзіковського⁵. За радянських часів проблематику військових злочинів досліджували Х. М. Ахметшин⁶, З. О. Ашитов⁷, А. Г. Горний⁸, В. І. Курляндський⁹, В. Я. Малкіс та С. М. Орловський¹⁰, В. Г. Смірнов та І. Н. Солодкін¹¹, М. Н. Нікітченко, С. П. Черкасов та А. Н. Чуватін¹², В. М. Чхиквадзе¹³, В. П. Шупленков¹⁴. У пострадянські часи працювали над питаннями військових злочинів такі вчені, як З. М. Абдуллаєв¹⁵, О. К. Зателєпін¹⁶, А. А. Тер-Акопов¹⁷,

¹ Неелов Я. А. Курс военного уголовного права : лекции, чит. в Воен.-юрид. акад. в 1882/83 акад. г. Санкт-Петербург : Печ. А. Григорьева, 1883. 234 с.

² Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Санкт-Петербург : Тип. Иосафата Орзико, 1863. Т. 1, вып. 1–2. 442 с.

³ Фалеев Н. И. Цели воинского наказания : дис. ... экстраординар. проф. на каф. воен.-угол. законов в Александр. воен.-юрид. акад. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашевъ и Ко, 1902. 525 с.

⁴ Чебышев-Дмитриев А. П. О преступном действии по русскому до-петровскому праву. Казань : Тип. Императ. ун-та, 1862. 242 с.

⁵ Шендзиковский И. А. Конспект лекций о материальных военно-уголовных законах иностранных государств. Санкт-Петербург : Тип. Морс. м-ва, 1886. 80 с.

⁶ Ахметшин Х. М. Квалификация воинских преступлений : учеб. пособие. Москва : Воен. ин-т, 1977. 80 с.

⁷ Ашитов З. О. Уголовная ответственность военнослужащих за нарушение порядка пользования и сбережения военного имущества : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Алма-Ата, 1960. 24 с.

⁸ Горный А. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления. *Советская юстиция*. 1959. №2. С. 29–32.

⁹ Курляндский В. И. О составе воинского преступления. *Труды Военно-юридической академии*. Москва, 1951. Вып. 13. С. 3–31.

¹⁰ Орловский С. Н., Малкіс В. Я. Советское военно-уголовное право. Общая часть. Учение о материальном и процессуальном военно-уголовном праве. Москва ; Ленинград : Госиздат, 1928. 219 с.

¹¹ Смирнов В. Г., Солодкін І. Н. Воинские преступления. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. 96 с.

¹² Чуватин А. Н., Нікітченко М. Н., Черкасов С. П. Положение о воинских преступлениях : пост. коммент. Москва : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1929. 86 с.

¹³ Чхиквадзе В. М. Советское военно-уголовное право : учеб. пособие. Москва : Юрид. изд-во Минюста СССР, 1948. 452 с.

¹⁴ Шупленков В. П. Проблемы уголовно-правовой борьбы с преступлениями против обороны СССР : дис. ... д-ра юрид. наук : 20.02.03 / Воен. ин-т. Москва, 1986. 432 с.

¹⁵ Абдуллаєв З. М. Теоретические основы криминализации воинских общественно опасных деяний : дис. ... канд. юрид. наук : 20.02.03 / Воен. ин-т. Москва, 1991. 208 с.

¹⁶ Зателєпін О. К. Уголовно-правовая охрана военной безопасности Российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Моск. гос. лингвист. ун-т. Москва, 2013. 540 с.

¹⁷ Тер-Акопов А. А. Правовые основания ответственности за воинские преступления : дис. д-ра юрид. наук : 20.02.03 / Воен. ин-т. Москва, 1982. 362 с.

М. О. Шулепов¹. Серед вітчизняних науковців проблематиці військових злочинів приділяли увагу В. М. Білоконев², В. П. Бодаєвський³, П. П. Богущкий⁴, В. В. Бондарев⁵, В. О. Бугаєв⁶, В. К. Грищук⁷, С. Ф. Денисов⁸, С. І. Дячук⁹, М. І. Карпенко¹⁰, А. Р. Мухамеджанова¹¹, В. О. Навроцький¹², М. І. Панов¹³, Є. Б. Пузиревський¹⁴, О. М. Сар-

¹ Шулепов Н. А. Теоретические основы реализации уголовной ответственности военнослужащих : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Моск. гос. лингвист. ун-т. Москва, 2001. 365 с.

² Касинюк В. І., Білоконев В. М. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин. Запоріжжя : Глазунов С. О., 2001. 231 с.

³ Бодаєвський В. П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військово майно (ст. 410 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 16 с.

⁴ Богущкий П. П. Особливості військово-правових відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2006. Вип. 29. С. 67–72.

⁵ Бондарев В. В. Нестатутні взаємовідносини серед військовослужбовців Збройних Сил України: кримінологічний аналіз та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 19 с.

⁶ Бугаєв В. О. Військові злочини і покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2001. 21 с.

⁷ Грищук В. К., Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. 308 с.

⁸ Денисов С. Ф., Бодаєвський В. П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військово майно (ст. 410 КК України) : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2011. 324 с.

⁹ Дячук С. І. Юридична природа виконання наказу: кримінально-правова оцінка діяння особи, що виконала протиправний наказ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 17 с.

¹⁰ Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ : Нац. акад. упр., 2018. 420 с.

¹¹ Мухамеджанова А. Р. Кримінально-правова характеристика насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 Кримінального кодексу України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 16 с.

¹² Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Т-во «Знання» : КОО, 2000. 772 с.

¹³ Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.

¹⁴ Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 22 с.

навський¹, М. М. Сенько², М. С. Туркот³, М. І. Хавронюк⁴ та інші науковці.

Досконале вивчення спеціальної літератури дозволяє авторві цього дослідження зробити висновок, що станом на сьогодні недостатньо комплексних досліджень системи злочинів проти порядку несення військової служби, оскільки згадані вчені приділяли увагу окремим складам військових злочинів. Нинішня концепція кримінально-правового регулювання цього інституту кримінального права ґрунтується на наукових здобутках минулого століття без належного урахування сучасних вітчизняних реалій і зарубіжного досвіду.

Існує потреба в систематизації знань за вказаною проблематикою для вдосконалення кримінального законодавства в цій дуже серйозній сфері суспільних відносин, що виникають і існують під час несення військовослужбовцями військової служби, з подальшим опрацюванням ефективних засобів боротьби із військовою злочинністю. Зазначене дозволяє стверджувати, що звернення уваги з точки зору науки на питання кримінально-правової боротьби з військовими злочинами не є випадковим.

У пропонованій читачеві монографії, яка є авторським систематизованим баченням і розумінням злочинів проти встановленого порядку несення військової служби як соціального і правового явища, зроблено спробу висвітлити різноманітні аспекти правової природи досліджуваних злочинів і навести деякі рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства й підвищення ефективності кримінально-правової боротьби й регулювання відповідальності за такі злочини.

Коло наукових питань, які розглядаються в цій роботі, охоплює: а) генезу вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за військові злочини; б) оцінку соціальної обумовленості, теоретичних і методологічних засад кримінальної відповідальності за військові злочини; в) положення законодавства зарубіжних країн щодо кримінально-правової боротьби

¹ Сарнавський О. М. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців як вид покарання. *Право України*. 2012. № 3/4. С. 446–451.

² Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 18 с.

³ Туркот М. С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с.

⁴ Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1998. 25 с.

з наведеними злочинами; г) характеристику і взаємодію понять «військовий злочин» і «склад військового злочину»; д) зміст і характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак цих злочинів; е) особливості їх кваліфікації і призначення покарання за такі злочини.

Мета цієї роботи – заповнення прогалин у теоретичних пошуках правової природи військових злочинів, усунення існуючих проблем щодо розуміння їх змісту, що в майбутньому послужить важливим позитивним чинником для правозастосовної практики, розвитку й удосконалення кримінально-правової боротьби з військовими злочинами.

Методологічною підставою дослідження є теорія пізнання військових злочинів через аналіз їх складів та теорію кваліфікації злочинів, а також використання загальнонаукових методів: історичного; порівняльно-правового; соціологічного та статистичного; діалектичного; формально-логічного (догматичного); методу системного аналізу та ін.

Теоретичне значення цього дослідження полягає в наукових доробках і пропозиціях із систематизації й диференціації злочинів проти порядку несення військової служби, а також у застосуванні результатів дослідження в подальшій науково-дослідній роботі, що, у свою чергу, дасть можливість використовувати положення, висновки й рекомендації, сформульовані в монографії, в законотворчій діяльності, правозастосовній практиці та в навчальному процесі.

Автор висловлює щирю вдячність колективу кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на чолі з доктором юридичних наук, професором М. І. Пановим за створення сприятливих умов у написанні монографії, рецензентам – доктору юридичних наук, професору Ю. В. Бауліну, доктору юридичних наук, професору В. Б. Харченку та доктору юридичних наук, доценту О. М. Храмцову за допомогу в підготовці до видання цієї монографії.

Розділ 1

ВІДПРАВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

1.1. Теоретичні й методологічні засади кримінальної відповідальності за військові злочини

Будь-яке наукове дослідження ґрунтується на відповідній методології його проведення, під якою слід розуміти сукупність прийомів, засобів і способів пізнання, які, у свою чергу, утворюють єдиний історично сформований комплекс раціональних шляхів, засобів і форм мислення від незнання до знання, від одиничного до загального, і навпаки, від припущення до істини, від явища до сутності¹. Причому це

¹ Див.: Алексеев С. С. Философия права. Москва : Норма, 1999. 336 с.; Бачинін В. А., Панов М. І. Філософія права : підручник. Київ : Ін Юре, 2002. 427 с.; Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 448 с.; Керимов Д. А. Методологія права: предмет, функції, проблеми філософії права. 2-е изд. Москва : Аванта+, 2001. 560 с.; Нерсесянц В. С. Філософія права : учебник. Москва : Норма, 1997. 652 с.; Філософія права : навч. посіб. / за заг. ред.: М. В. Костицький, Б. Ф. Чміль. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

інтегральне явище об'єднує безліч компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, філософські закони й категорії, загально- та приватно-наукові методи. Ось чому методологію неможливо зводити до одного з вищеперелічених компонентів, зокрема до методу або вчення про нього, тому що за їх межами залишаються інші компоненти¹. Погоджуйтесь із точкою зору М. І. Панова, під методологією кримінального права треба розуміти систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання, яка в такій якості являє собою комплекс історично зумовлених раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від конкретного до абстрактного, від явища до сутності, від одиничного до узагальненого². Стрижнем (квінтесенцією) цього поняття є вчення про методи (метод – грец. *methodos* – шлях дослідження, спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя), система яких становить зміст методології як такої. У правознавстві й теорії кримінального права до них відносять загальнонаукові методи, розроблені головним чином у філософії й теорії пізнання (гносеології): діалектичний, метод системно-структурного аналізу, формально-логічний (догматичний), соціологічний, історичний, порівняльний (порівняльно-правовий) та інші³. Оперування методологією, що становить підґрунтя наукового аналізу, надає дослідженню фундаментального характеру, вказує на ті відправні світоглядні, філософські й логіко-гносеологічні засади, які дослідник обирає як засоби наукового пізнання⁴. Концепція дослідження проблем кримінальної відповідальності за військові злочини побудована з урахуванням аналізу головних кримінально-правових вчень під кутом особливості цих злочинів, а саме: вчення про злочин, вчення про склад злочину, вчення про підстави кримінальної відповідальності, вчення про покарання. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби, безперечно, мають свою специфіку, в основі якої лежить родовий об'єкт, що об'єднує ці злочини в інститут військових злочинів. Соціальна сутність і юридичні властивості військового злочину знаходять своє відбиття в понятті «вій-

¹ Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права. С. 46.

² Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. / передм.: О. В. Петришин, В. І. Борисов. Харків : Право, 2018. С. 77.

³ Там само. С. 69.

⁴ Там само. С. 5.

ськовий злочин»¹. Це легальне (нормативно-правове) поняття, яке має офіційне закріплення й фіксацію в ст. 401 КК України² та містить указівку на ознаки, що притаманні лише цим злочинам, окреслює ту межу вчинків військовослужбовців, що визнаються як військові злочини, відмежовуючи тим самим правомірну поведінку від злочинної, а військові злочини від загальнокримінальної злочинності військовослужбовців. Розглядуване поняття корелюється із загальним поняттям злочину на рівні вид та рід. Структурні елементи, що його утворюють, знаходяться у взаємодії між собою та поняттям «військовий злочин» у цілому. При аналізі військового злочину як явища реальної дійсності як визначальні ознаки перш за все слід виділити його суспільну небезпечність та протиправність. Саме в негативній поведінці військовослужбовця міститься вияв соціальних властивостей злочину та особи, яка його вчинила.

Досліджуючи співвідношення понять «військовий злочин» та «склад військового злочину», потрібно виходити з положення, що основу (ядро) складу злочину як юридичної конструкції і його зміст (елементи та ознаки) становить структурована модель злочину певного виду (типу) як явища (факту) реальної дійсності в його узагальненому вигляді. Ось чому вивчаючи військовий злочин, як і будь-який інший акт вольової поведінки (вчинку) людини, треба виділяти з точки зору системно-структурного аналізу такі його складові й взаємодіючі одиниці (елементи), як об'єкт і суб'єкт злочину, об'єднані актом суспільно небезпечної поведінки (діяння), структуру якої, у свою чергу, становлять об'єктивна та суб'єктивна сторона злочину³.

Мета та завдання дослідження. Мета цього наукового дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні концепції кримінально-правової охорони суспільних відносин, що існують під час проходження військової служби в нових історичних умовах, створення наукового підґрунтя (бази) для вдосконалення чинного кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти встановленого порядку несення військової служби, а також підвищення ефективності практи-

¹ Див.: Харитонов С. О. Методологія наукового дослідження проблеми військових злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Т. 2, вип. 4. С. 91–94.

² Кримінальний кодекс України. С. 233.

³ *Правова доктрина України* : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. С. 156.

ки застосування слідчими органами й судами законодавства, що відповідає сучасним вимогам.

Для досягнення означеної мети були поставлені такі завдання:

– дослідити історичні аспекти кримінальної відповідальності за військові злочини;

– здійснити аналіз соціальної обумовленості кримінально-правової заборони за досліджувані діяння;

– з урахуванням основних положень вчення про об'єкт злочину сформулювати поняття родового об'єкта військових злочинів, їх видових та безпосередніх об'єктів, дослідити механізм спричинення шкоди об'єкту кримінально-правової охорони й визначити суспільну небезпечність цих протиправних діянь;

– проаналізувати й удосконалити положення про об'єктивну та суб'єктивну сторони вказаних злочинів;

– шляхом дослідження обов'язкових (конститутивних) і додаткових (спеціальних) ознак сформулювати поняття суб'єкта злочину проти встановленого порядку несення військової служби;

– після всебічного аналізу ознак військового злочину та його складу запропонувати нове авторське бачення поняття «військовий злочин»;

– визначити місце інституту військових злочинів у системі кримінального законодавства України й удосконалити положення про систему військових злочинів;

– розкрити актуальні теоретичні проблеми кваліфікації військових злочинів і запропонувати їх вирішення;

– розглянути якомога детальніше спеціальні види покарань за військові злочини у світлі сучасних реалій;

– опрацювати й запропонувати сформульовані пропозиції з удосконалення норм, передбачених як у розд. XIX КК України, так і в окремих положеннях Загальної та Особливої частин цього Кодексу.

Ще в середині XX ст. провідний учений В. М. Чхиквадзе наголошував на наявності особливої правової галузі – військово-кримінального права. При цьому її специфічними ознаками він називав лише дві: а) злочини особливого роду (військові злочини) і б) наявність спеціальних видів покарання, які можуть призначатися лише військовослужбовцям¹. Отже, виокремлення такої правової галузі, як військово-кримінальне право, є достатньо спірним і не відповідає загальним положенням

¹ Чхиквадзе В. М. Советское военно-уголовное право. С. 12, 15.

теорії держави і права. Галузь права (англ. *branch of law*) – більш широка категорія, яка об'єднує відносно самостійну сукупність юридичних норм, що регулюють якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин специфічним методом правового регулювання. Галузь права завжди стійка й автономна у своєму регулюванні¹. Військовим злочинам, на думку автора, зовсім не притаманні ознаки галузі права, а тому їх слід розглядати лише як самостійний інститут кримінального права, як систему відносно відокремлених правових норм у межах галузі останнього, яка регулює групу взаємозалежних правовідносин у межах встановленого порядку несення військової служби.

Інститут кримінального права – це насамперед сукупність кримінально-правових норм, що має системний характер і складається з положень, зміст яких об'єднано смисловим зв'язком². У процесі систематизації кримінально-правових інститутів відбувся поділ кримінального права на Загальну й Особливу частини. Як вважають В. Д. Філімонов та О. В. Філімонов, уся Загальна частина, по суті, сформована шляхом, так би мовити, «винесення за дужки» тотожних та однорідних норм Особливої частини, у свою чергу, інститути Особливої частини створені шляхом «винесення за дужки» правових норм та інститутів Загальної частини. При цьому правові положення Загальної частини КК включені в зміст норм та інститутів Особливої частини, які встановлюють кримінальну відповідальність за різноманітні за своїм характером злочини³.

Інституту військових злочинів притаманні певні ознаки, а саме:

– він регулює видові однорідні суспільні відносини, що мають місце в процесі проходження військовослужбовцями (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів)⁴ військової служби, тобто має видову однорідність соціального змісту. Змістовий взаємозв'язок правил поведінки, закріплений у його правових нормах, обумовлений єдністю суспільних відносин і спрямованістю волі законодавця на надання їм відповідного змісту;

¹ Див.: Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. Юридический научно-практический словарь-справочник : основные термины и понятия. Харьков : Эспада, 2007. С. 232.

² Филимонов В. Д., Филимонов О. В. Институт права. Институт уголовного права. Институт уголовно-исполнительного права. Москва : Юриспруденция, 2014. С. 155.

³ Там само. С. 177.

⁴ У подальшому в роботі під терміном «військовослужбовець» слід розуміти як військовослужбовців, так і військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів.